

HZ. PEYGAMBER’İN ÇEVRE ANLAYIŞI

Yrd. Doç. Doktor Maksut ÇETİN
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Özet

İslam dininin temel kaynaklarından biri, Hz. Peygamber’in hadisleridir. Hadislerin Hz. Peygamber’in çeşitli hususlardaki görüşlerini yansıtmışından ötürü, çevre konusu ele alınırken, Hz. Peygamber’in çevre konusuna yaklaşımı ve tutumu hususunda bir anlayış geliştirebilmek için başvurulması gereken en önemli kaynaklardan biridir. Dolayısıyla, bu çalışmada, Hz. Peygamber’in çevreye verdiği önem ve çevrenin kullanımı ve korunması üzerine tavsiyeleri, hadisleri üzerinden incelenecektir.

Günümüzde tecrübe edilen en önemli sorunlardan birisi kuşkusuz çevre sorunudur. Bu mesele tabiatı, insanı ve toplumu ciddi bir şekilde tehdit eden global bir problemdir. Medeniyetlerin başlangıcından beri, günümüzdeki kadar büyük ölçüde bir çevre sorunu görülmemiş ve yaşanmamıştır. Bir yandan bu çevresel problemlerin merkezine genellikle insan yerleştirilir ve insan, bu sorunların temeli olarak görülür. Diğer yandan çevrenin korunması ve onu eski sağlığına kavuşturmak da yine insanın elindedir. Gelecek kuşaklara sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre miras bırakmak için çalışmak, her insanın insanî, dinî ve ahlakî görevidir. Bu bağlamda, hem İslam dini, hem de Hz. Muhammet(s.a.s.), çevreyi kirlenme ve yok olmadan korumayı öncelikli olarak öngörmektedir.

Hz. Peygamber’in hayatı boyunca çevresel konular ile ilgilendiği yaygın bir şekilde bilinmektedir ve bize bu konu ile ilgili bir “Ekolojik Sünnet” bırakmış olduğu söylenebilir. Bu tabirle, Hz. Peygamber’in doğa ve tüm canlı varlıklara olan sevgisi, doğanın ve canlıların korunmasına ilişkin sözlü öğretisi ve fiili davranış ve tutumlarının bütünü kastedilmektedir. Bu bağlamda, hadis kaynakları incelendiğinde, çevreyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili pek çok hadis bulmak mümkündür. Örneğin, insanları suyu temiz tutmak ve kirlenmekten kaçınmak, çevreyi korumak ve canlılara zarar vermek gibi konularda uyarıcı pek çok hadis mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Çevre, İnsan, Tabiat, Anlayış

THE ENVIRONMENTAL UNDERSTANDING OF THE PROPHET

Abstract

The Prophet’s hadith is one of the fundamental sources of Islam. Since Hadith reflects the Prophet’s point of view on several issues, when concerned with the environmental issue, it is one of the best sources of Islam that must be consulted in order to achieve an understanding of the Prophet’s approach and attitude towards environment. So, in this study, the importance that the Prophet gives to the environment and his advice for the use and protection of the environment will be evaluated through his hadith.

Today, one of the most significant problems experienced is undoubtedly the environmental problem. This issue is a global problem which threatens the nature, man and society in a serious way. Since the beginnings of civilization, an environmental problem with such a high altitude has never been seen or happened. On the one hand, Human is often located in the centre and seen as the basis of these environmental problems. On the other hand, it is in the hand of man to revive the polluted environment to its former health and to protect it. It’s the humanitarian, religious and moral task of every human being to try and bequeath a healthy and habitable environment to future generations. In this sense, both Islam and the Prophet of Islam foresee protecting environment from contamination & destruction in priority.

Throughout his life, the Prophet is well-known to be concerned with the environmental issues and it can be said that he left us an Ecological Sunna on this problem as a legacy. By this term, the Prophet’s love for nature and all living things, his oral teaching of protecting the nature and all the creatures and his deeds and attitude on the issue is meant. In this sense, it is possible to find a god

deal of hadith related to the environmental issues directly or indirectly when the hadith sources are studied. For instance, there are many hadith that warns people about keeping water clean and avoiding polluting it, protecting the environment and avoiding doing any harm to the creatures.

Key Words: The Prophet, Environment, People, Nature, Understanding.

GİRİŞ

Konumuz, peygamberlik süresince Yüce Allah'ın mesajlarını eksiksiz bir şekilde anlatan ve yaşayan Hz. Peygamber'in çevre ile ilgili tavsiye, tutum ve davranışlarını tespit edip değerlendirmektir. Hz. Peygamber(s.a.s.), Allah tarafından insanlara gönderilen peygamberlik zincirinin son halkasıdır. O'nun getirdiği din, diğer peygamberlerin getirdiği dinleri tashih ederek tamamlamıştır. Hz. Muhammed(s.a.s.) insan-Allah, insan-tabiat, insan-insan ilişkisinde ve hayatın her alanında mutlak anlamda örnek bir şahsiyettir. O, bir insanın bütün bu boyutlarda nasıl davranması gerektiği konusunda söz, davranış ve tutumlarıyla önderlik etmiştir. İslam literatüründe Hz. Peygamber'in çevreye dair söz, fiil ve tutumlarına dair birçok örnek mevcuttur. Biz, burada, onun sadece çevre duyarlılığına dair rehberliğini ele alacağız. Bunu anlatmadan önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için çevre kelimesinin ne olduğu konusunda kısa bilgiler vermenin önemli olacağı kanaatindeyiz.

ÇEVRE

Çevre kelimesi, lügatta ev, mesken, konut, yerleşmek, yerleştirmek, ikamet etmek, yurt edinmek, hazırlamak ve bir yeri düzeltip yerleşmesini sağlamak anlamlarına gelmektedir. Bu kelime ıstılahî anlamda ise muhtelif şekillerde tanımlanmıştır. Bu kelimenin, Kur'an'daki emanet kavramı ile ilişkili olan tanımları da söz konusudur. İnsanoğlunun öz benliğinin dışındaki her şey çevre kavramı içinde değerlendirilebilir. Onunla ilgili tanım farklılıkları, muhtemelen tanım sahiplerinin anlayış ve bakış farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bir tanıma göre çevre, hayatın gelişmesine tesir eden tabii, içtimaî ve kültürel dış şartların bütünüdür.¹ Diğer bir tanıma göre ise, gerek insan faaliyetleri gerekse canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süreç içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belli bir zamandaki toplamıdır.² Bir başka ifadeyle de, çevre deyince bundan bireyin ilkahtan(döllenme) ölümüne kadar cevap verdiği uyaranların tümünü anlamak gerekir. Hava ve besinlerden sosyal ve duygusal iklime, aileden topluma ve kişinin temasta bulduklarından inanç ve davranışlarına varıncaya kadar her şey bu kavramın içine

¹ Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 64; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008, s. 304.

² Keleş, Ruşen; Hamamcı, Can, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 21.

girebilir³. Bizim araştırmamızda kastettiğimiz, genellikle insanın içinde yaşadığı sosyal, fizikî ve tabii dünyadır. Yani insanın içinde yaşadığı ortam, kullandığı eşya, teneffüs ettiği hava, tükettiği su ve yaşadığı şehirdir. Bunları, doğal ve yapay olarak ikiye ayırmak mümkündür. Dağlar, denizler, çöllere, iklimler, ırmaklar, yeraltı suları, madenler, bitkiler vs.nin varoluşunda veya varlığını devam ettirmesinde insanoğlunun etkisinin ve katkısının olmadığı alanlar doğal çevreyi oluşturur. İnsanoğlunun bizzat kendi emeği ve planlaması ile ortaya çıkardığı maddî unsurlar, sosyal sistemler, kurum ve kuruluşlar ise yapay çevreyi meydana getirmektedir. İnsan hem doğal hem de yapay evre ile ciddi manada bir etkileşim iindedir⁴. Bir taraftan içinde yaşadığı ortam, onun belleğini, benliğini ve kişiliğini oluştururken, diğer taraftan kendisi yaşadığı ortama anlam katarak onu değiştirir ve yer yer bazen de tahrip eder. Yani insanoğlu oluşturduğu yapay evre aracılığıyla doğal çevreyi bozmaktadır⁵.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇEVRE ANLAYIŞI

Evrendeki varlıklar birbiriyle bağlantılı bir düzen içindedirler. Hiçbir birim diğer birimler olmaksızın varlığını sürdüremez. İnsan hayatının devamlılığı ve onun evrendeki kaynaklardan faydalanabilmesi, bu sistemin korunmasına bağlıdır. İnsan, doğası itibariyle bu sistemin bir parçasıdır ve çeşitli ekolojik alt ve üst sistemler arasında yerini almıştır. Ancak o, bu parçaların oluşturduğu bütünü bazen göremeyebilir veya onların tek tek varlık düzenindeki önemini tam olarak kavramayabilir. Bu sebeple insanoğlunda tabii düzeni koruyacak şekilde bir bilincin oluşturulması gerekir. Başka bir ifade ile insanlar kurulu bir düzende doğmakta ve kendisinin oluşturduğu bir bilinçle, o düzenle ilişki içine girmektedir. Bu düzende koruması gereken birçok şey olmasına karşın, çoğunlukla bunların farkında bile olmayabilir. Çünkü bunları ya bizzat kendisi kurmamış ya da zamanla onlara karşı alışkanlık kazanmıştır. Her an teneffüs ettiğimiz havanın, ışık ve ısısına muhtaç olduğumuz güneşin, havamıza oksijen üreten ve bize psikolojik bir haz veren yeşilin, iimizi aan berrak mavi gökyüzünün, zümrüt yeşili rengiyle insanları kendine çeken denizin varlığını ancak bunlar olmadığı zaman ya da kullanılamaz hale geldiğinde fark ederiz. Ancak bunların insanlar için ne büyük bir değer olduklarını sonradan anlarız. Dolayısıyla yaşadığımız çevreye karşı duyarlı hale gelmek için ciddi ve doğru bir bilinç oluşturmak gerekir. Bu bilinci oluştururken, tabiata karşı emanet ve

³ Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yayınevi, Sekizinci Baskı, Ankara 1982, s. 57; Bkz.: Nasr, Seyyid Hüseyin 1990. "İslam ve evre Bunalımı", (ev. Mevlüt Uyanık), *İslami Araştırmalar Dergisi*, IV, 3, 158.

⁴ Ülken, Hilmi Ziya, *a.g.e.*, s. 64

⁵ Ünal, Vehbi, *evre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi*, "Kayseri Örneği", S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı Basılmamış) Doktora Tezi, Konya 2010, s. 4; Ayrıca Bkz: Akyüz, Niyazi, "Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslam", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, XXXVIII, ss. 295-308.

sorumluluk duygusuyla hareket ederek örnek bir model ortaya koyan İslam peygamberinin sünnetinden yararlanmak gerekir⁶.

Yukarıda anlatıldığı gibi, insanların içinde yaşadığı doğal çevre, kendi elleriyle oluşturduğu yapay çevre tarafından tahrip ve tehdit eder hale gelmiştir. Şehirlerin olağanüstü bir şekilde büyüdüğü günümüzde, hızlı sanayileşme, ulaşım araçlarının çoğalması, enerji kaynakların çeşitlenmesi ve teknolojik gelişmeler birtakım çevre sorunlarını meydana getirmiştir. Bu sorunların en önde gelenleri, insanlar tarafından hava, su ve toprağın hızlı bir şekilde kirlenmesi sonucu ortaya çıkan küresel ısınma, su kaynaklarının azalması, yeşil alanların yok olması ve iklimsel değişikliklerdir.⁷ Yaşadığımız dünyanın maruz kaldığı böylesi kapsamlı sorunlardan onu kurtaracak yegane varlık, “yeryüzünün halifesi” olan ve “büyük emaneti” yüklenerek bünyesinde “korumacılık” potansiyelini bulunduran insanoğludur. İnsanlara bu alanda önderlik edecek en önemli kişi de hiç şüphesiz Hz. Peygamber’dir. O, doğal çevre denilen tabiata bir emanet nazarıyla bakmıştır. Aslında insana verilmiş hiçbir şey kendi mülkü değildir. İnsanın kendi nefsi dahil, kendisine tevdi edilen her şey birer emanettir. Emaneti alan kişi, onu kendi malı gibi kullanamaz. Ancak emaneti verenin izni ve rızası dahilinde kullanabilir. Kısacası, kişi ne nefsinin ne elindeki malı ne de evrendeki her hangi bir eşyayı istediği gibi kullanamaz. Çünkü emanet sahibi Yüce Yaratıcı öyle emretmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber en güzel örnektir. O, hem kelam sıfatından gelen Şeriat’a hem de irade sıfatından gelen kevnî yasalara uyma konusunda eşsizdir. Asıl emanet sahibi olan Allah’a karşı nefsinin, sahip olduğu malını ve içinde yaşadığı doğal ve yapay çevreyi kullanma hususunda rehber edilecek en önemli şahsiyettir. Tabiatta, tabiatın kanunlarına ve canlı-canız denilen doğadaki bütün unsurlara karşı örnek alınacak davranışlarda bulunmuştur. Tabiatı tahrip ederek değil, koruyarak ve geliştirerek faydalanmıştır.

Hz. Muhammed(s.a.s)’in hayatı incelendiğinde, onun çevreyi koruma konusunda çok dikkatli davrandığı görülecektir. O, doğal kaynakların insanlar arasında eşit kullanımını teşvik eder. Arazinin sürdürülebilir kullanımı, suyun muhafazası ve hayvanlara yönelik tavsiyeleri onun çevre konusuna verdiği önemi gösterir. Çevre kirliliği ve kaynakların aşırı kullanımı, dünyanın bazı bölgelerdeki çölleşme ve su kirliliği gibi problemlerin çözümünde Hz. Peygamber’in sünnetinden yararlanabileceğimiz birçok husus vardır. Hem Kur’an’ın ilk

⁶ Ayvaz, Zafer, “Çevre Eğitime Giriş”, 9 Eylül Üniversitesi Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık sayısı, no: XXI, 1996, s. 5-6.

⁷ Özdemir, İbrahim, *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, ss. 31-71; Armağan, Servet, *İslam ve Çevre*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005, ss. 41-52; Yapıcı, Süleyman, *İslam ve Çevre, İnsan ve Çevre*, Anıl Grup Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 14-19.

açıklayıcısı hem de Müslümanlara en güzel örnek olan Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi çevre konusunda da örnek olmuştur⁸.

İnsanlık tarihinde, çevre konusunda en hassas davrananlardan biri Hz. Muhammed(s.a.s.)'dir, denilebilir. O'nun temizlik, şehirleşme, bitki ve ağaçların korunması, hayvanlara yönelik muamelesi gibi alanlarda örnek alınması gerekir. O, bugün dünyamızın baş sorunları arasında yer alan çevre sorunlarına daha yaşadığı çağda önem vermiştir. Suyu, havayı ve toprağı temiz tutmak, bitkileri ve hayvanları korumak, çevreyi kirletmemek konusunda birtakım tedbirlerin alınmasını istemiştir. Mekke ve Medine'nin birtakım yerlerini çevresiyle birlikte sit alanı ilan ederek koruma altına almıştır. Sit alanı ilan edilmiş yerlerde ağaçlarının kesilmesini, otların yolunmasını ve hayvanlara zarar verilmesini yasaklamıştır. Bizzat, kendi elleriyle beş yüz hurma fidanı dikmiştir⁹. Daha birçok boş alanı ağaçlandırmıştır. Bir ağaç kesenin mutlaka yerine yenisini dikmesini istemiştir. Yeşil alanların korunması ile ilgili olarak, Taif Vadisi'ndeki ağaçların kesilmemesi ve orada yaşayan hayvanların öldürülmemesi için bir beyanname yayınlamak müeyyideler koymuştur. Medine'de yerleşim yerlerinin sağlıklı olması için evlerin geniş ve ferah, yolların ihtiyacı karşılayacak ölçüde geniş yapılmasını istemiştir¹⁰. Hz. Peygamber, Taif halkıyla yaptığı antlaşmada Taif bölgesi vadilerinin korunmasını, buraların bitki örtüsünün tahrip edilmemesini, hayvanların avlanılmamasını şart koşmuş ve bu yasaklara uymayanların cezalandırılmasını öngörmüştür. Yine Efendimizin, Kurban bayramlarında namazgâhlarda kesilen kurbanların atıklarının gömülmesini ve çevrenin temizlenmesini emretmesi, yollara çöplerin atılmasını yasaklaması, yollarda gelip-geçenleri rahatsız eden nesnelere kaldırmayı bir sadaka vesilesi sayması da çevre hususundaki hassasiyetini yansıtan başka örneklerdir.¹¹

Çevreyle ilgili üzerinde durulması gereken önemli meselelerden biri, insanların doğal çevreye bakış açısında bilinçli bir şekilde hareket edilmesi gerektiği vurgusunu yapan şu hadistir: *“İman yetmiş (veya altmış) küsur şubedir. En yükseği, “Allah'tan başka ilah yoktur” demek; en aşağısı ise, eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Haya da imanın bir*

⁸ Feyzioğlu, Eda, *Ekoloji, İnsan ve Din*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2011, s. 67.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 440.

¹⁰ Kayadibi, Fahri, *Çevre Sorunları ve Dinlerin Çevreye Bakışı*, Uluslar arası Çevre ve Din Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 15-16 Mayıs 2008, (Tübitak ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla), s. 283.

¹¹ Güllü, Sıtkı, “Maddi ve Manevi Boyutuyla Çevreye İşaret Eden Ayetler ve Müellefe-i Kulub Gibi Bazı Kavramları Yorumlamada Çevre Faktörü”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, 167-174.

bölümüdür"¹². Burada çevreye ilişkin bilinç, doğrudan doğruya İslam'ın ilk şartı olan 'iman' faktörüyle ilişkilendirilmektedir.

Çevre ile ilgili Hz. Peygamber'in hayatında övülen hususlardan biri de her yönü ile temizlik meselesidir. "*Temizlik, imanın yarısıdır,*"¹³ hadisi, cennete girmenin şartı olarak vurgulanan imanın yarısını oluşturacak kadar güçlü bir paya sahip olan temizliğe vurgu yapmaktadır. Suyun en temel temizlenme aracı olduğu düşünülürse, aslında bu hadisin direkt suyun önemine dikkatleri çektiği söylenebilir. Su, insanı maddî kirlere arındırdığı gibi, abdestle beraber manevî kirlere de arındırmaktadır. Diğer bir hadiste de Hz. Peygamber tüm dünyanın bir ibadet yeri olduğunu ifade ederek çevresel bir bilinç kazandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. "...*Yeryüzü bana pak(temiz) ve mescit kılındı. Her kim namaz vaktine girerse, nerede olursa olsun namazını kılar...*"¹⁴ İslam Peygamberi, insanlara yeryüzünün bir ibadet mekânı olduğunu dile getirmekle tüm dünyanın temiz ve pak olduğu gerçeğini göstermektedir. Çünkü yeryüzünün tümünü mescit gören bir Müslüman, temizlik hususunda azami derecede hassas davranacaktır. Dolayısıyla her an her yerde namaz kılınabilecek bir çevre temizliği sağlanacaktır¹⁵.

Hz. Muhammed(s.a.s.) temizlikle ilgili başka bir hadisinde: "*İnsanları zahmete düşürmekten korkmasaydım, onlara her namaz vaktinde dişlerini misvaklamayı emrederdim*"¹⁶ diyerek ağız temizliğinin önemine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber, başka hadislerinde ise, suyun temiz olduğunu ifade etmiş ve kendisi de temizliğini su ile yapmayı tercih etmiştir. Resulullah, Kuba halkı hakkında: "*Orada pisliklerden temizlenmeyi sevenler vardır. Allah da böylece çok temizlenenleri sever*"¹⁷ ayeti indiğinde bunun sebebini Kubalılar'ın temizliklerini su ile yapmaları olarak açıklamıştır. Resulullah, Müslümanların haftada en az bir defa yıkanmalarını, çocuklara da yüzme öğretilmesini tavsiye etmekte, yıkanılacak su ve çevrenin kirlenmemesi gerektiğini bildirmektedir. Bu, Müslümanların dar anlamda yıkanılan yerleri yani banyoları, geniş anlamda insanların yararlandığı, girip yüzebildiği akarsu, deniz gibi yerleri sağlığı tehdit eden boyutlarda kirlenmekten sakınmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Sağlık açısından olduğu kadar kulluk görevlerinin yerine getirilebilmesi için gerekli olan

¹² Müslim, İman: 58. Hadisin diğer bazı versiyonları için bkz.: Buharî, İman: 3; Ebu Davud, Sünnet: 14; Nesai, İman: 16; Tirmizî, Birr: 80, İman: 16.

¹³ Müslim, Taharet: 1.

¹⁴ Buhari, Teyemmüm: 3, Salat: 56, Humus: 8; Müslim, Mesacid: 3.

¹⁵ Aktaş, Hamza, "İslam'da Çevre Bilinci ve Eğitimi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, p. 153-170, ANKARA-TURKEY, s. 165.

¹⁶ Buharî, Cuma: 8, Temenni: 9, Savm: 27; Müslim, Taharet: 42.

¹⁷ Tevbe/108.

temizliğin yani, abdest ve guslün de ancak temiz su ile yapılabilecek olması özellikle Müslümanları suların temizliği ve korunması hususunda dikkatli olmaya teşvik etmektedir.

Maddî temizliğin yanı sıra, en az maddî temizlik kadar önemli olan manevî temizliktir. Manevî temizliğin çevreye ve topluma etkilerine Hz. Peygamber'in şu hadisi örnek verilebilir: *“Ey Muhacirler Topluluğu! Beş haslet vardır ki, sizin aranızda vuku bulup da onlarla imtihan olunmanızdan Allah'a sığınırım. 1. Bir toplumda fuhuş çoğalır ve alenen işlenirse orada veba, önceden görülmemiş salgın hastalıklar çığ gibi büyür. 2. Ölçü ve tartıyı eksik tutarlarsa yıllarca süren bir yoklukla, rızık darlığı ve kendilerine haksızlık eden idarecilerle karşı karşıya kalırlar. 3. Eğer mallarının zekâtlarını vermezlerse orada kuraklık hüküm sürer. Dilsiz hayvanlar olmasa hiç yağmur yüzü görmezler. 4. Allah'a ve Resul'üne verdikleri ahdi bozarlarsa Allah onlara kendilerinden olmayan bir düşman musallat eder, o düşman da ellerindeki bir kısmını alır. 5. İdarecileri Allah'ın kitabını es geçerek başka çıkış yolları ararlarsa Allah, ceza olarak onları birbirlerine düşürür”*¹⁸. Manevî olarak belli olgunluğa ulaşmış kişiler maddi temizlik ve insanların hakkını gözetme konusunda çok daha duyarlı olurlar, denilebilir. Manevî kirlilik denilen Ahlakî kirliliğin olduğu bir yerde, muhtemelen çevre kirliliği de vardır. İslam dini ve onun peygamberi olan Hz. Muhammed(s.a.s), ahlaka çok önem vermiştir. İslam, ahlak güzelliğinden ibarettir. Ahlakı Kur'an ahlakı olan ve kalbi sevgiyle dolu olan insan için çevrenin cennet gibi olduğu söylenebilir. Yaratılanı Yaratandan ötürü sevmek ve korumak her insan için bir görevdir. *“Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız”*¹⁹ diyen Hz. Peygamber, sevginin iman gereği olduğunu vurgulamıştır²⁰. İnsanı seven insana zarar vermeyen çevreyi de sever ve korur²¹.

Hz. Peygamber'in önem verdiği, yaratılışın özü ve yaşamın devamlılığını sağlayan unsurlardan biri de su meselesidir. O, suyun korunması ve kullanılması konusunda çeşitli açıklamalar yapmış, kendisi de insanlığa bizzat örnek olmuş ve bu konuda dikkatli davranışları övmüştür. O'nun teşvikleri zamanla Müslüman toplumlarda etkisini göstererek çeşmeleriyle, sebilleriyle, su kemerleriyle, hamamlarıyla, şadırvanlarıyla, havuzlarıyla, su bentleriyle, su dolaplarıyla, değirmenleriyle, kaplıcalarıyla, edebi eserlerdeki su temalarıyla İslam medeniyeti adeta suyun coşturulduğu motiflerle bezenmiştir²². Hz. Muhammed(s.a.s)'in şu sözleri suyun önemiyle ilgili açıklamaların birer kaynağıdır: *“Lanete sebep olan üç şeyden kaçın: Su*

¹⁸İbn Mace, Kitabu'l-Fiten: 22.

¹⁹ Müslim, İman: 93-94.

²⁰ Buhari, İman: 9.

²¹ Kayadibi, a.g.e., s. 286-287.

²² Köse, Saffet, “Suyun Kullanımı ve Su Kaynaklarının Korunması Hususuna Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, s. 147-166.

*kaynaklarının yakınına, yol üstlerine ve insanların dinlendikleri gölgeliklere pislemek*²³, “Sizden biriniz durgun suya bevletmesin”²⁴, “Ümmetimin en şerlileri suyu kullanırken israf edenlerdir”²⁵. Burada kayda değer bir örnek de şudur: “Hz. Peygamber hacc görevini eda ederken zemzem kuyusuna uğradığı bir sırada Abdülmuttaliboğulları'nın kuyudan su çıkarıp insanlara ikram ettiklerini görmüş ve kendilerine şöyle hitap etmişti: ‘Ey Abdülmuttaliboğulları! Suyu çekmeye devam ediniz. Siz şu anda salih amel işliyorsunuz. Eğer insanların, hac görevine dâhil bir ibadet zannedip de burada izdihama sebebiyet vermeyeceklerini bilseydim, ben de devemden inip sizinle bu işi paylaşırdım’²⁶. Müslüman toplumların kültüründe pınarın ve çeşmenin çok özel bir yeri vardır. Sürekli olarak canlılar oralarda su içtikleri için, yaptırının amel defterini açık tutan birer sevap kaynağı olarak kalıyorlar²⁷.

Çevre ile ilgili Hz. Peygamber'in uygulamalarında biri de O'nun bitki ve ağaçlara dair söz ve davranışlarıdır. Bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz bir ağaç dikerse, o ağaç meyve verip (insanlar ve hayvanlar o meyvelerden yedikçe) sevabı dikene yazılır”²⁸. Diğer bir hadis ise, şu şekildedir: “Elinizde bir ağaç fidanı var da, kıyamet kopmaya başladıysa, şayet onu dikecek bir zaman bulabiliyorsanız, onu mutlaka dikin”²⁹. Bu eylemlerde önemli olan şey, insanların sadece kendileri için değil, kendilerinden sonra gelecek nesillerin faydalarına olacak işler yapmalarıdır.

Hz. Peygamber cemaatleşmeye, toplum halinde yaşamaya çok büyük bir önem vermiştir. O, şehirleşmeyi ve medenileşmeyi teşvik etmiş, bedevi kalmayı ise tasvip etmemiştir. Her vesile ile Medine şehrinin her bakımdan gelişmesini teşvik etmiştir. Ahlaklı bir toplum için gerekli olan şartlardan biri de mükemmel bir çevredir. Çorak bir araziden mahsul alınamayacağı gibi, şartlar ve çevre hazırlanmadan büyük insanlar yetiştirmek ve büyük işler başarmak da mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber, Müslümanları her bakımdan eğitiyordu. O'nun çabaları çok kısa bir zamanda meyvesini vermiş, gerçekten madden ve manen kurumuş bir bölgeyi, büyük bir medeniyetin beşiği haline getirmişti³⁰.

²³ Müslim, Taharet: 68.

²⁴ Müslim, Taharet: 95.

²⁵ İbn Mace, Taharet: 48.

²⁶ Buharî, Hacc: 75.

²⁷ Kösse, “a.g.m.”, s. 161-162.

²⁸ Buharî, Müzarea: 1.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III: 183

³⁰ Karataş, Mustafa, “a.g.m.” s. 329-342.

Hız. Peygamber'in, çevrenin bir unsuru olan hayvanlara yönelik tutumu, çevrenin kullanımı ve koruması açısından çok önemli bir durumdur³¹. Bir hadiste şöyle buyurur: “*Kim haklı bir sebebe dayanmadan bir serçeyi, hatta ondan daha küçük bir canlıyı öldürürse, o canlı kıyamet günü davasını Allah'a götürür ve 'Ey Rabbim! Falan kimse beni bir fayda olmaksızın öldürdü', der*”³². Rivayet edildiğine göre Hız. Muhammed(s.a.s.) bir yuvadan aldığı yavruları torbasına doldurarak şehre getiren birine, onları derhal analarının yanına, yani aldığı yuvaya iade etmesi uyarısında bulunmuştur³³. Hız. Muhammed(s.a.s.), çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanlara, insanlar gibi dinlenme hakkını temin etmiştir. Onun direktifleri üzerine, yolculuk esnasında yapılan dinlenmelerde önce hayvanların ihtiyaç ve istirahatları temin edilmiştir. Hız. Peygamber, bir kediyi bağlayarak onu aç ve susuz bırakıp ölüme terk eden bir kadının cehennemi hak ettiğini bildirmiş³⁴ ve herhangi bir hayvanı bir yere hapsederek veya bağlayarak onu silahla vurmaya da yasaklamıştır. Böylece o, hayvanlara yapılan işkence ve eziyetin her çeşidini men etmiştir. Bir seferinde Hız. Peygamber, susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeği hayata döndüren bir günahkârın cenneti kazandığını haber vermiştir³⁵.

Allah Resûlü'nün(s.a.s.) konuyla ilgili bir hadisi şöyledir: “*Hız. Peygamber bir keresinde Ensar'dan birinin bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve, Hız. Peygamber'i görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. Hız. Peygamber deveye yaklaştı ve gözyaşlarını sildi. Hayvan sakinleşti. 'Bu devenin sahibi kim?' diye sorarak ona ilgi gösterdi. Ensar'dan bir genç: 'O, bana aittir Ey Allah'ın Resulü!' deyip ortaya çıkınca, Hız. Peygamber onu azarladı: 'Allah'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bak! Bu deve bana şikâyetinde bulundu. Sen bunu aç bırakıyor ve fazla çalıştırarak da yoruyormuşsun. Bu dilsiz ve konuşamayan hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz*”³⁶ buyurmuştur³⁷.

Hız. Peygamber hayvanın boğazlanmadan, yani canlı iken herhangi bir uzvunun kesilmesini ve kesilen parçanın yenilmesini³⁸, hedef yapılarak onlara atış yapılması yasaklanmıştır. Çünkü bu, hayvana eziyet ve merhametsizliktir. Kesilecek olan hayvanlara da hassas davranılması Hız. Muhammed(s.a.s.)'in hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Hayvanı kesmeden önce onun yediğine ve içtiğine dikkat etmek, eziyet etmeden kesime

³¹ Macit, Yunus, *Hız. Peygamber'in Sünneti'nde Çevre*. Trabzon 2000, Eser Ofset Yayıncılık, s. 91.

³² Nesai, Sayd: 34.

³³ Ebu Davud, Cihad: 122.

³⁴ Buharî, Ezan 90, Musakat 9; Müslim, Birr: 133.

³⁵ Turgay, Nurettin, “Kur'an'da Adı Geçen Bitkiler ve Hayvanlar”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, 265-272.

³⁶ Ebu Davud, Cihad: 44.

³⁷ Esen, Hüseyin, “Fıkıh Penceresinden Hayvanlara Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, s. 97-108.

³⁸ Tirmizi, Etime: 4.

hazırlamak, kesilecek bıçağın keskin olması ve kesen kişinin dikkatli davranması³⁹ Hz. Muhammed(s.a.s.)'in uyarılarından⁴⁰. Hayvanların, özellikle karıncaların yakılarak öldürülmeleri yasaklanmış⁴¹, genel olarak hayvanların öldürülmeleri yasaklanmış olmakla birlikte karga, çaylak, akrep, sıçan, kuduz köpeği veya yırtıcı diğer hayvanlara eziyet verenler fasık olarak adlandırılmış ve sadece o hayvanların tehlikelerinden korunabilmek için öldürülmelerine izin verilmiştir.

Hayvanların hayat haklarına riayet etmenin gereklerinden biri de nesillerinin korunmasını temin etmektir. Çevrenin vazgeçilmez bir ögesi olan hayvanların nesillerinin korunması ekolojik denge açısından önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetinde, nesillerin devamını temin etmek bakımından yavruların korunması amacına yönelik tavsiyeler önemli yer tutar. Yavruların gıdalarına dikkat edilmesi ve bu amaçla sütleri sağıldığında yavrulara yetecek miktarın ayrılması istenmektedir. Ayrıca, annelerinin kesilmesi, avlanması veya öldürülmesi suretiyle süt devresindeki yavruların gıdasız bırakılmaları da yasaklanmaktadır. Bu ve benzeri tavsiyelerle çevrenin tamamlayıcı öğelerinden olan hayvanların hayat haklarının ve nesillerinin devam etmesinin, yavrularının da korunmasının gaye edinildiği açıkça görülmektedir⁴².

Hz. Peygamber'in gündeme getirdiği çevre konularından biri de gürültü kirliliğidir. Çevre kirliliği görsel rahatsızlığa, gürültü kirliliği ise işitsel bir rahatsızlığa sebep olmaktadır. Hz. Peygamber döneminde, günümüzdeki imkânlar bulunmadığı halde yine de gürültü olabilecek ortamın varlığından söz edilebilir. Hz. Peygamber'in bazı söz ve uygulamaları, insanları rahatsız eden ses ve gürültünün etkisinin kaldırılmasında ve azaltılmasında etkili olmuştur. O, insanların Allah'a dua ederken sesleri yükseltmek suretiyle kendilerine zorluk çıkarmamalarını tavsiye etmekte, böylece gürültü kabul edilebilecek bir sesin insanları rahatsız ettiğine dikkat çekmektedir. Hadislerde, insanların rahatsız olduğu şeylerden meleklerin de rahatsız olacağı, rahmet meleklerinin gürültülü ortamlarda bulunmayacağı belirtilmektedir. "*Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun*"⁴³ buyurarak gereksiz konuşma ve gevezelikleri tasvip etmediğini belirten Hz. Peygamber, Müslümanı, "*Dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kimse*"⁴⁴ olarak tarif etmekte ve başkalarının sözle ve

³⁹ Hakim, *el-Müstedrek*, IV, 231,233.

⁴⁰ Esen, *a.g.e.*, s.100-107

⁴¹ Ebu Davud, Cihad: 112, Adab: 164.

⁴² Macit, Muhittin, "Çevre ve Bilinç", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, s. 189-192.

⁴³ Buharî, Edeb: 31.

⁴⁴ Buharî, İman: 34-35; Müslim, İman: 64.

sesle rahatsız edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber, ölüm ve musibet anında çığlık atıp bağırmayı ve yüksek sesle ağıt yakmayı yasaklamıştır⁴⁵. O'nun gece namaza kalktığına da eşlerini rahatsız etmemek için sükûnetle ve sessizce kalkıp namazını kıldığı bilinmektedir. Gürültünün rahatsız edici özelliğini ve bunun insana yakışmadığını ifade eden bir başka hadis de cennetin özelliklerinden birisi olarak orada gürültünün bulunmayışının zikredilmesidir. Öyle gürültülü haller vardır ki insanın hayatını cehenneme çevirmektedir. Kâria suresinde gürültünün paniğe sebep olan özelliği anlatılmaktadır⁴⁶.

Gürültü kirliliğine neden olan en önemli etkenlerden biri de trafikteki gürültü kirliliğidir. Gürültünün beden ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Lokman suresinin 19. Ayetinde: “*Sesini kıs*” ifadesiyle gürültünün rahatsız edici özelliği vurgulanmıştır. Modern dönem öncesi ulaşım araçlarından birisi olan merkebin sesinin çıkardığı gürültünün engellenmesi, modern dönem araçlarının çıkardığı gürültünün engellenmesine bir işaret olarak algılanabilir⁴⁷. Bugün araç gürültülerini engelleyici cam veya beton perdelerin çekilmesi, bazı havalimanlarında gece uçuşlarının durdurulması bu etkinin azaltılmasına yönelik bir tedbirdir.

Kur'an, gecenin sükûnet ve dinlenme vakti kılındığını, bunun da bir rahmet ve lütf olduğunu, Allah'ın geceyi üzerimize örttüğünü ve uykuyu bir dinlenme aracı kıldığını, bizim için gecenin bir elbise olduğunu belirtmektedir. İstirahat zamanı olan gece vaktinde insanları rahatsız edecek ve uykularını kaçırarak ya da dinlenmelerini engelleyecek gürültülü araçlarla yolda gezmek, düğün vb. amaçlı konvoylar oluşturmak, müziğin sesini yükseltmek, korna çalmak, yollarda yüksek sesle konuşarak yürümek ayetteki ifadesiyle insanların giydiği gece elbisesini yırtmak ya da örtüsünü kaldırmak suretiyle insanları rahatsız etmek bir kul hakkı ihlalidir⁴⁸.

Özet olarak Hz. Peygamber, kıyamet koparken bile ağaç dikilmesi,⁴⁹ ağaç dikenin büyük mükâfatlar kazanması,⁵⁰ hayvan haklarının korunması,⁵¹ nehirde abdest alınırken bile israf yapılmaması,⁵² çorak arazilerin imar edilmesi,⁵³ Müslümanların su, ot ve ateşte ortak

⁴⁵ Macit, Yunus, *a.g.e.*, s. 148-149.

⁴⁶ Köse, Saffet, “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (20), s. 31.

⁴⁷ Köse, Saffet, “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik”, s. 29.

⁴⁸ Köse, Saffet, “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik”, s. 30.

⁴⁹ Buharî, Edeb, Kahire, 1379, s. 168.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/415.

⁵¹ Buharî, Enbiya: 54; Müslim, Selam: 151-152, Birr: 133-134. Müslim, Sayd: 58; Tirmizî, Diyet: 14.

⁵² İbn Mace, İkame: 193.

⁵³ Buharî, Hars; 15.

oldukları,⁵⁴ insanların soğan ve sarımsak yediklerinde toplumun içine girmemesi,⁵⁵ değişik bitkilerin bileşimi olan balın şifa kaynağı olması,⁵⁶ hastalıklara karşı toplum olarak uyulması gereken kuralları ve alınması gereken önlemleri bildirmesi,⁵⁷ İslam medeniyetinin gelişmesi için temiz, sağlıklı, düzenli şehirleşmeye önem vermesi gibi hususları ön planda tutarak çevrenin insan üzerindeki etkilerini teferruatıyla ifade etmiştir. Bu noktada, hem insanların zihinlerine hitap ederek bilinç kazandırmış hem de emir, tavsiye ve nehiyleriyle insanların çevresel hareketlerine yön vermeye çalışarak onları bilinçlendirmiştir. 23 yıl gibi kısa bir sürede bir medeniyetin nasıl olması gerektiğini dünyaya göstererek çevrenin insanın hayatında vazgeçilmez bir yerinin olduğunu, geliştirmiş olduğu sistemle de açıkça ortaya koymuştur.

Söz konusu rivayetler göz önünde bulundurularak çevre-iman-amel-ahlak dörtlüsünün bir sistem dâhilinde insanlara aktarıldığı görülmekte ve çevresel konulara da aynı sistem uygulandığı anlaşılmaktadır. Çevresel bilinç ve hassasiyetin, Hz. Peygamber tarafından iman ve ibadet gibi İslam'ın iki temel olgusuyla ilişkilendirilmesi önemli bir durumdur. Ayrıca insanın, yaşadığı sürece hem kendisine hem de başkalarına faydalı olacak işlere yönelmesinin bizzat dinin emri olduğu görülmektedir⁵⁸.

Allah'ın elçisi Hz. Muhammed(s.a.s.), tabiatın henüz hoyratça kullanılmadığı, ormanların katledilmediği, havanın ve suyun kirletilmediği, aksine denizlerin, göllerin ve ırmakların saf, berrak ve temiz kaldığı bir coğrafya ve zaman diliminde yaşamasına karşın, çevre konusunda ortaya koyduğu duyarlılık nedeniyle son derece dikkatli incelenmesi gereken bir şahsiyettir⁵⁹. Hz. Peygamber, o günkü yaşam şartları çerçevesinde su mecralarına, durgun suya⁶⁰, halkın gelip geçtiği ve konakladığı yerlere abdest bozarak kirletenleri lanetlemiş, insanların gelip geçtiği yollardan rahatsız edici bir şeyin kaldırılıp atılmasını da doğrudan “imanın bir şubesi olarak” değerlendirmiştir⁶¹. Hz. Peygamber bir taraftan çevre kirlenmesine neden olabilecek tüm eylemleri yasaklarken, diğer taraftan da çevreyi ve doğal kaynakları koruyacak önemli tedbirler almıştır⁶².

⁵⁴ Ebu Davud, Büyu: 60; İbn Hanbel, el-Müsned, V, 364.

⁵⁵ Ebu Davud, Et'ime: 40.

⁵⁶ Buharî, Tıp: 4, 24; Müslim, Selam: 91; Tirmizî, Tıp: 31.

⁵⁷ Buharî, Tıp: 30.

⁵⁸ Ertürk, Mustafa, “Çevre Hakkındaki Bazı Hadislerin Güncel ve Evrensen Değeri” *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık, s. 293-300.

⁵⁹ Karataş, Mustafa, “Hz. Peygamber'in Şehirleşme ve Yerleşim Konusunda Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Çabaları”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, s. 329.

⁶⁰ Müslim, Taharet: 95.

⁶¹ Müslim, Taharet: 68.

⁶² Köylü, Mustafa, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Dem Yayınları, İstanbul 2008, s. 176.

Kanun ve kurallarla insanlara bir şeyler yaptırmanın zor olduğu herkesin malumudur. İnsanlık için hayatın her alanında, Hz. Peygamber'in örnek bir kişi olduğu gerçeğinden hareketle, müminlerde etki oluşturması açısından en önemli dinî otorite olarak onun söyledikleri veya yaptıkları çok önemlidir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in çevre konusunda yaptığı icraatlar ve söylediği sözler, çevre bilincinin oluşmasına ve yaşadığımız çevre problemlerinin çözümüne ciddi katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Çevre, insanoğlunun ve tüm canlıların içinde yaşadığı muhittir. Çevre sorunlarının temel faktörü insandır. İnsan, sadece bu acıların kurbanı değil, aynı zamanda müsebbibidir. Çevre problemi, asrımızın en büyük sorunlarından biridir. Yüce Allah tarafından belirlenen tabiat kanunları iletişim ve teknolojik alandaki gelişmeler, nükleer enerji ve kimyasal silah denemeleri gibi birçok nedenden dolayı tahrip edilmektedir. Böylece insanoğlu yeryüzünün halifesi olarak kendi emrine verilen tabiattaki uyum ve dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Kur'an'ın ifadesiyle insanoğlu, yapıp ettiklerinin karşılığını yani bindiği dalı kesmenin cezasını görmeye başlamıştır. Çünkü ona bahşedilen mükemmel ve kusursuz doğal hayat, hasta bir çevreye dönüşmüştür. Fakat insanoğlu, geleceğini tehdit eden çevre problemlerinin üstesinden gelebilmek için ciddi birtakım çareler üretmeye başlamıştır. Eğer o, bu kötü gidişattan kurtulmak ve çevre krizini samimiyetle çözmek istiyorsa Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu gibi, çevreyle dost ve uyumlu yaşamak zorundadır. Unutulmamalıdır ki, çevrenin korunması ve her türlü kirlilikten arındırılması ancak insanoğlunun kendi eliyle olacaktır.

Çevre, evrendeki canlı-cansız bütün varlıklar için vazgeçilmezdir. Ormanlar, ağaçlar, bitkiler, hayvanlar, toprak, hava, su gibi ekolojik faktörler, insanların sağlıklı bir yaşam sürdürmelerine hizmet etmektedir. Doğanın, insanların biyolojik, psikolojik ve toplumsal sağlığını olumlu ve olumsuz etkilediği kabul edilen bir durumdur. Doğanın yaratılışına uygun bir devamlılığı sağlamada en önemli rol insana aittir. Dengesiz sanayileşme, sağlıksız kentleşme, tarım alanlarının iyi kullanılmaması, kimyasal kirlilik, toprak, hava, su, gürültü kirliliği ve insanların bencilliği gibi faktörlerle insan hem doğaya zarar vermekte hem de kendi sonunu hazırlamaktadır. Sağlıklı bir çevre bütün canlıların yaşayabilmesi için ilk koşuldur. Doğadan yararlanırken diğer canlıların da haklarını göz ardı etmemek, yaşanabilir bir dünyanın devamlılığı için alınabilecek önlemler konusunda atılabilecek ilk adımı oluşturmaktadır.

İnsanların çevreden faydalanması, ona hiç zarar vermeyecek şekilde olmalıdır. Çevreden faydalanırken tıpkı bir bal arısının çiçeklerden yararlandığı gibi olmalıdır. Bal arısı,

balını yapmak için çiçeklerden gerekli malzemesini toplarken ne çiçeğin kokusuna ne de güzelliğine zarar verir. Böyle bir durum ancak insanlar arasında ortak bir çevre bilincinin oluşturulmasıyla sağlanabilir.

Hız. Peygamber, her türlü vesileyle insanoğluna “emanet” olarak verilen çevreyi koruma ve kollama konusunda, Yüce Allah’a karşı sorumlu olduğunu hissetmiştir. Bu bağlamda, Allah(c.c.)’ın yeryüzündeki halifesi olarak çevreyi koruma adına her türlü projeye destek vermiştir. Hız. Peygamber’e göre; çevre, Yüce Allah tarafından yaratılmış bir yapıdır. Ekosistem bir bütün olarak inancın bir parçası gibi algılanmıştır. Bütün her şey Allah’ın mahlûku olduğuna ve bir şekilde O’nu tespih ettiğine göre, tabiatı korumak, ona saygı duymak ve değerini muhafaza etmek gerekir. Dolayısıyla, bütün insanların çevreye karşı duyarlı olması ve dostane ilişkiler kurması gerekir. Bu durum ancak, çevreye karşı hassas bir peygamberin söz ve uygulamalarını örnek alarak mümkün kılınabilir.

İnsanlara ve Müslümanlara kılavuzluk edecek ekolojik sünnetlerin başında tabiat kaynaklarının israf edilmemesi gelmektedir. Çünkü israf, bütün insanlığın adil ve dengeli bir şekilde Yüce Allah’ın nimetlerini paylaşarak huzur dolu bir dünyada yaşamalarını engeller. Öte yandan doğal kaynakların israf edilmeden kullanılması, Yüce Allah’ın rızasını kazanmanın da bir yoludur. Nebvî öğretide çevreyle ilgili olarak tavsiye edilen diğer bir husus; suyun, toprağın ve havanın kirlenmemesi için temizliğe özen göstermektir. Hadislerde nehirlerin, akarsuların, göllerin denizlerin kirlenmemesi ve temiz tutulması konusunda dolaylı da olsa pek çok uyarı vardır. Mesela, su kaynaklarına, meyveli ağaç altlarına, yollara ve insanların istirahat ettikleri piknik alanlarının kirlenmemesi, su kaynaklarının hayvan ağıllarından uzak tutulması konularında ciddi ikazlar vardır.

Hız. Peygamber, her türlü canlının yaşam hakkına sahip olduğunu söylemekle tarihin en büyük çevre dostu olduğunu göstermiştir. Gerçekten ağaç dikimi konusundaki vurgusu, gittikçe çölleşen şu dünyamızın insanı için önemli bir kredidir. O’nun Kur’an’dan ilham alarak on dört küsur asır önce uyguladığı “yasaklanmış, dokunulmaz” manasına gelen “Haram Bölge” fikri, çağımızın vazgeçemeyeceği modern şehircilik anlayışının temelleri olarak nitelendirilebilir. Haram bölgesi sınırları içerisinde çevreyle uyumlu olmayan, tabiatın kurulu düzen ve dengesini bozan her türlü davranışa karşı hukuki müeyyidelere başvurulmasını istemesi, çevreyi koruma adına alınacak tedbirlere ışık tutması açısından önemli uygulamalardır. Diğer taraftan O’na göre çevreyle iyi geçinen ve iyi ilişkiler kuranlar da Allah katında ödüllendirilecektir. Kanaatimizce Hız. Peygamber’in çevreyi korumak ve güzelleştirmek adına ödül ve cezaya atıfta bulunması, çevreyle ilgili uygulamaların sürekliliğini sağlamak içindir.

Küresel çevre problemlerinin arttığı günümüzde, Hz. Peygamber'in çevreyle ilgili düşüncelerini ele aldığımız bu araştırma kapsamında söyleyebiliriz ki, O, gerçek manada bir çevre dostudur. Her türlü davranışında çevreyi koruyan vefalı bir çevre savunucusudur. O'nun klasik hadis kaynaklarımızdaki dağınık haldeki sözleri ve uygulamaları bir araya getirilip analiz edildiğinde, bu durum açıkça görülecektir. O'nun hayatın her anına dair çevre bilincini geliştirmesi ve çevreyi koruması birer müspet faaliyet olarak örnek alınmalıdır. O'nun tavsiye ve uygulamaları mihenk taşı edinildiğinde, çevre problemleri veya krizleri gibi meselelerin ortaya çıkmayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Akyüz, Niyazi, "Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslam", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, c. XXXVIII.

Aktaş, Hamza, "İslam'da Çevre Bilinci ve Eğitimi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, p. 153-170, ANKARA-TURKEY.

Armağan, Servet, *İslam ve Çevre*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005.

Ayvaz, Zafer, "Çevre Eğitime Giriş", 9 Eylül Üniversitesi Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık sayısı, no: XXI, 1996.

Bayraktar, Mehmet (1992), *İslam ve Ekoloji*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Beyhaki, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Asar*, (tah. Seyyid Kisrevi Hasan), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

Buhari, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Kitabu Bed'i'l-Vahy, Daru's-Şi'b, Kahire 1987.

Demir, Osman (2008), "Bir İspat-ı Vacip Delili Olarak Ekolojik Denge, Gaye ve Nizam Delilini Yeniden Anlamak", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008.

Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, Sekizinci Baskı.

Ertürk, Mustafa (2008), "Çevre Hakkındaki Bazı Hadislerin Güncel ve Evrensen Değeri", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Esen, Hüseyin (2008), “Fıkıh Penceresinden Hayvanlara Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Evkuran, Mehmet (2008), “Çevre Bilincinin Teolojik Temelleri Üzerine”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Feyzioğlu, Eda, *Ekoloji, İnsan ve Din*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2011.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, II.

İbn Hanbel, Abdullah b. Ahmed, *es-Sünne*, (tah. Ebû Hacer Muhammed Said b. Besyuni Zağlul), Daru'l-Kütub el-İlmiyye, Beyrut 2003.

İbn Mace, *Sünen*, (tah. M. Fuad Abdalbaki), Daru'l-Fikr, Beyrut tsz.

Karataş, Mustafa (2008), “Hz. Peygamber’ in Şehirleşme ve Yerleşim Konusunda Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Çabaları”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Keleş, Ruşen; Hamamcı, Can, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Köse, Saffet (2010), “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (20).

_____, “Suyun Kullanımı ve Su Kaynaklarının Korunması Hususuna Kur’an ve Sünnet Bağlamında Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Köylü, Mustafa (2008), “Çevre Eğitimi: Dini Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Macit, Muhittin (2008), “Çevre ve Bilinç”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Macit, Yunus (2000), *Hz. Peygamber’ in Sünneti’nde Çevre*. Trabzon: Eser Ofset Yayıncılık.

Mert, Muhit (2008), “Çevre Bilincini Oluşturmada İslam’ın Katkısı Üzerine”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Müslim, Hafız Ebû "I-Huseyn b. Haccac, *Sahihu Müslim*, (tah. Nazar Muhammed

Farayabi), Daru Tayyibe, Riyad 2006.

Nasr, Seyyid Hüseyin 1990. “İslam ve Çevre Bunalımı”, (çev. Mevlüt Uyanık), *İslami Araştırmalar Dergisi*, IV.

Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen-i Nesai*. (tah. Muhammed Nasruriddin el-Albani), Mektebetu'l-Maarif, Riyad 1988.

Özdemir, İbrahim, *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Sancaklı, Saffet (2008), “Çevrenin Korunması Bağlamında Hz. Peygamber’in Hayvan Haklarına Verdiği Önem ve Değerin Analizi”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 1*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Tirmizi, E bu Abdilllah Muhammed b. İsa, *el-Camiu's-Sahih*, Kahire 1292.

Turgay, Nurettin, “Kur’an’da Adı Geçen Bitkiler ve Hayvanlar”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 2*. İstanbul 2008, Yalın Yayıncılık.

Ünal, Vehbi, *Çevre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi*, “Kayseri Örneği”, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı Basılmamış) Doktora Tezi, Konya 2010.

Yapıcı, Süleyman, *İslam ve Çevre, İnsan ve Çevre*, Anıl Grup Yayıncılık, Ankara 2011.